

ВІДЗИВ

офіційного опонента проф. Голубовської І.О.
про дисертацію Козлової Тетяни Олегівни
«Принцип іконічності та його реалізація в лексиці індоєвропейської
прамови»,
поданої у формі рукопису на здобуття наукового ступеня
доктора філологічних наук за спеціальністю
10.02.15 – загальне мовознавство

Дисертація *Тетяни Олегівни Козлової* є масштабним за своїм дослідницьким підходом, комплексним, ґрунтовним і оригінальним дослідженням, яке присвячено вивченню реалізації іконічності як принципу ізоморфності форми й змісту знакової одиниці, реалізоване на фонетико-морфологічному рівні мовної системи із використанням термінологічного апарату сучасних лінгвокогнітивних та лінгвокультурологічних студій на матеріалі архетипів-етимонів праіндоєвропейської мови із урахуванням їх продовжень у писемно зафіксованих мертвих мовах.

Вже трюїзмом стало твердження про те, що на межі тисячоліть відбулася докорінна зміна базисної науково-лінгвістичної та гуманітарної парадигми, коли системно-структурна парадигма поступилася місцем парадигмі антропоцентричній, яка повернула людині протагорівський статус „міри всіх речей”. Так само на рубежі XIX і XX століть, з опублікуванням сосюрівського «Курсу загальної лінгвістики» (1916), дослідницький інтерес лінгвістів перемістився з досліджень мовної реалізації принципів історизму, причиновості та загального зв'язку мовних явищ у діахронії, формулювання фонетичних законів діахронного розвитку мов (доробок молодограматиків Г. Пауля, Г. Остгофа, К. Бругмана, А. Лескіна) на дослідження мови як знакової синхронно заангажованої системи. Як видається, **актуальність** рецензованої роботи, будучи тісно пов'язаною з її **теоретичною значущістю**, полягає насамперед у тому, що авторці вдалося синтезувати теоретичні досягнення, напрацьовані у лоні всіх трьох основних мовознавчих парадигм (порівняльно-історичної, структурно-системної, антропоцентричної) і вдало втілити їх у практику свого багатоаспектного і мультивекторного в сенсі своїх можливих продовжень дослідження. Я б назвала це ефективною реалізацією мегапринципу міжпарадигмальності (тоді міждисциплінарність виступатиме тільки субпринципом) у сучасній лінгвістичній науці.

Наукова новизна рецензованого дисертаційного дослідження полягає насамперед у тому, що авторка спромоглася виробити і запропонувати науковій

РЕЦЕНЗУВАННЯ

© проф. Голубовська І. О., офіційний опонент igolubovska777@gmail.com

Відзив про дисертацію *Козлової Тетяни Олегівни* «Принцип іконічності та його реалізація в лексиці індоєвропейської прамови», поданої у формі рукопису на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.02.15 – загальне мовознавство (Українською)

спільноті оригінальну методику дослідження формально-змістових кореляцій у праїндоевропейських архетипах та їх дочірніх продовженнях, котра могла б бути використаною при аналізі будь-якої іншої прамови (праавстралійської, прааустронезійської, праамериндської та ін.).

Емпіричний матеріал дослідження є вельми репрезентативним, містячи 2044 реконструйованих коренів індоєвропейської прамови та їх рефлексів, який було укладено авторкою на основі суцільної вибірки з авторитетних електронних баз даних, етимологічних, історичних, тлумачних і перекладних словників індоєвропейських та інших мов світу. Окрім того, для ілюстрації певних теоретичних положень роботи та їх практичних утілень Тетяна Олегівна звертається до прикладів з 219-ти мов, з-поміж яких є представники мов макросімей Євразії (кавказькі, алтайські, аустронезійські, дравідійські, сино-тибетські, ескімосько-алеутські, чукотсько-камчатські мови), Америки (америндські мови), Австралії та Океанії (пама-ньюнгські, папуаські мови), Африки (афразійські, нігеро-конголезькі, ніло-сахарські, койсанські мови); використовується також матеріал так званих контактних мов (піджини, креольські).

Центральна проблема, яку намагається розв'язати дисертантка, – довести релевантність загальномовного принципу іконічності для ранніх етапів мовного семіогенезу із залученням поняття артикуляторного жесту та продемонструвати особливості його семантичних втілень як рефлексів архаїчної ментальності носіїв праїндоевропейської лінгвокультури. Для адекватного розв'язання цієї проблеми Тетяна Олегівна використовує **низку методів**, у якій поєднуються традиційні описовий і зіставний, структурні методи: компонентного аналізу (на жаль, не вказаного у Вступі), метод безпосередніх складників, контекстуальний; використовується також порівняльно-історичний метод, лінгвогеографічні методи (хвильового моделювання та історико-реконструктивного картування). Авторка використовує у практиці свого аналізу також дистрибутивний аналіз, прототипічний метод, метод гештальтаналізу, які, на жаль, не знайшли відображення у відповідній рубриці Вступу.

Рецензована робота має **неабияке практичне значення**, яке зумовлюється можливістю використання матеріалів, представлених у дисертації, при розробленні найрізноманітніших нормативних та спецкурсів із загального, порівняльно-історичного, типологічного мовознавства, лінгвосеміотики, когнітивної та нейро/психолінгвістики, лінгвокультурології тощо.

Рецензована праця ґрунтується на світовому мовознавчому доробку у багатьох мовознавчих галузях: **порівняльно-історичне та ностратичне**

REVIEWING

© prof. Golubovska I, an official opponent igolubovska777@gmail.com

Feedback on dissertation of Kozlova T. O. "The Principle of Iconicity and its Manifestation in Proto-IndoEuropean Lexicon". – Manuscript. Thesis for Doctoral Degree in Philology. Speciality 10.02.15 – General Linguistics (in Ukrainian)

мовознавство (роботи І. О. Бодуена де Куртене, В. фон Гумольдта, Т. Гамкрелідзе, О. О. Потебні, Г. Пауля, В'яч. Вє. Іванова, Е. А. Макаєва, М. Сводеша, М. М. Маковського, В. І. Георгієва, М. Д. Андрєєва, О. С. Мельничука, В. Т. Коломієць, Р. В. Болдирєва, С. А. Старостіна, С. Л. Ніколаєва, В. Г. Таранець, К. М. Тищенко, Ю. Л. Мосенкіса, О. Б. Ткаченко); **фоносемантика** (В. В. Левицький, С. В. Воронін, О. П. Журавльов, В. І. Кушнерик, Л. Блумфільд Т. С. Карпенко, С. Ульман, І. Н. Горєлов, Л. Г. Зубкова, О. Б. Міхальов, О. К. Камалаєв); **лінгвосеміотика** (Ч. Пірс, Ч. Морріс, Ф. де Соссюр, Е. Бенвеніст, Ю. М. Лотман, С. С. Єрмоленко, Р. В. Васько, У. Еко, Л. І. Белєхова, Н. В. Дрожащих), **нейро/психолінгвістика** (В. П. Беляєв, Т. Чернігівська, М. Доналд, М. Арбіб, В'яч. Вє. Іванов), **глотогенетика** (С. А. Бурлак, Р. Уїлсон, Д. Бікертон, Е. Генс, Е. де Грольє, Р. Сабан, Е. Ренан, О. А. Донських та ін.); **гештальтлінгвістика** (Дж. Лакофф, А. М. Безпаленко та ін.).

У фокусі уваги дослідниці – те, що засновник семіотики Ч. Пірс називав «логічними іконічними знаками», яким не обов'язково мати чуттєву схожість з об'єктом: достатньо аналогії між відношеннями частин, яка реалізується в самому об'єкті і в його знакові. Пірс визначає діаграму як «репрезентамен, що є переважно іконічним знаком відношення, в основі чого лежить умовність», стверджуючи, що діаграми – це «істинно іконічні знаки, природньо аналогічні позначуваному предмету» [Код // Постмодернізм. Енциклопедія (под ред. Грицанова А. А., Можейко М. А. – Минск : Интерпресссервис : Книжный дом, 2001, с. 289].

Щодо свого розуміння сутності діаграматичної іконічності, дисертантка, як видається, перебуває під потужним впливом ідей визначного семіотика сучасності Умберто Еко, який у «Відсутній структурі» («Отсутствующая структура. Введение в семиологию». – ТОО ТК «Петрополис», 1998) розвиває думки стосовно того, що іконічність полягає не у відтворенні знаком властивостей позначуваного об'єкта, а в репрезентації специфіки сприйняття цього об'єкта, умов його сприйняття, котрі зумовлені наявністю у свідомості даних про вже сприйняті, пізнані речі і явища (так званій код впізнавання). Причому відбір цих істотних характеристик для розпізнавання або створення іконічного знака має природний характер, не опосередкований ідеологією і культурою. Схожі ідеї знаходимо у фундаментальній праці Льежської групи μ : (Groupe μ Traité du signe visuel. Pour une rhétorique de l'image), де обґрунтовується ідея іконічності знака як моделі відносин між елементами його можливих втілень та умовами перцепції, зумовленими існуючими у свідомості розумовими схемами. Недаремно авторка звертається до праць з

РЕЦЕНЗУВАННЯ

© проф. Голубовська І. О., офіційний опонент igolubovska777@gmail.com

Відзив про дисертацію Козлової Тетяни Олегівни «Принцип іконічності та його реалізація в лексичі індоєвропейської прамови», поданої у формі рукопису на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.02.15 – загальне мовознавство (Українською)

нейропсихології, нейролінгвістики, мовного онтогенезу за авторством відомих англійських вчених Мервіла Доналда [Donald M. A Mind So Rare. The Evolution of Human Consciousness / Merlin Donald. – New York, London : W. W. Norton, 2001. – 371 p.; Donald M. Preconditions for the evolution of protolanguages / Merlin Donald // The Descent of Mind: Psychological Perspectives on Hominid Evolution / ed. by Michael C. Corballis, S. E. G. Lea. – Oxford : Oxford University Press, 1999. – P. 138–154; Donald M. The mimetic origins of language / Merlin Donald // The Oxford Handbook of Language Evolution / ed. by Maggie Tallerman, Kathleen R. Gibson. – Oxford : Oxford University Press, 2012. – P. 180–184]; Мішеля Арбіба [Arbib M. A. How the Brain Got Language: The Mirror System Hypothesis / Michael A. Arbib. – Oxford, N. Y., etc. : Oxford University Press, USA, 2012. – 413 p.], російського нейролінгвіста Т.В. Черніговської [Черниговская Т. В. Что делает нас людьми: почему непременно рекурсивные правила? Взгляд лингвиста и биолога / Т. В. Черниговская // Разумное поведение и язык / под. ред. А. Кошелева, Т. Черниговской. – М. : Языки славянских культур, 2008. – Вып. 1 : Коммуникативные системы животных и язык человека. Проблема происхождения языка. – С. 289–306], у яких висвітлюються проблеми мімізису та його нейрокогнітивних основ, забезпечуваних дзеркальними нейронами, які, ймовірно, «відповідають» за моделювання дії на основі паралелізму, аналогії та імітації. Ще у 1926-ому році І. П. Сунцова, яка тривалий час працювала на кафедрі загального мовознавства та класичної філології тодішнього філологічного факультету Київського державного університету, у статті «Проблема походження мови» писала про те, що питання виникнення людської мови буде розв'язане тільки за умов відповіді на такі два питання: 1) які умови сприяли виникненню звука мови, як виник зв'язок цього звука із значенням; 2) яким є загальний характер первісної мови (Мова і історія. – Вип. 1. – К., 1993. – с. 3). Як засвідчує сучасний стан наукових досліджень у зазначеній царині, зокрема і рецензована дисертація, «по сильне розв'язання задачі», про яке говорила Ірина Петрівна, можна вважати частково виконаним.

Дисертація є композиційно стрункою, складаючись з чотирьох розділів.

У першому розділі **“Філософсько-семіотичний та лінгвістичний аспекти іконічності”** дисертантка зупиняється на висвітленні основних філософських, семіотичних та лінгвістичних аспектів свого дослідження. Вона пропонує всеосяжний огляд історії теорії іконічності, ролі іконічних знаків на різних рівнях мови, їх важливості для форм первісної комунікації (жестові мови), дитячого мовлення, контактних мов – піджинів і креольських; демонструє універсальність принципу іконічності для мов світу безвідносно до їх структури, генетичних зв'язків, часу чи ареалу функціонування; зупиняється на засобах реалізації іконічності у мовах світу (гемінація, вокалічне

REVIEWING

© prof. Golubovska I, an official opponent igolubovska777@gmail.com

Feedback on dissertation of Kozlova T. O. “The Principle of Iconicity and its Manifestation in Proto-IndoEuropean Lexicon”. – Manuscript. Thesis for Doctoral Degree in Philology. Speciality 10.02.15 – General Linguistics (in Ukrainian)

подовження, редуплікація, тощо). У контексті когнітивних орієнтацій роботи доводить, що іконічний знак реалізується на основі різних субпринципів – послідовності, когнітивної дистанції, кількості (квантитативності), інверсивності; демонструє залежність актуалізацій цих принципів від типологічних особливостей тієї чи тієї мови; у рамках концепції коеволюції мови й мислення (Виготський 1934, Черниговская 2008, Deacon 1992, Donald 2012, Arbib 2012) показує роль іконічності для еволюції мови й пізнання, пришвидчення розвитку креативного мислення людини, її адаптивної здатності.

Перший розділ є вельми потужним щодо свого теоретико-методологічного потенціалу. На увагу заслуговують викладені у ньому новітні ідеї щодо паралельної еволюції мови й мозку (Черниговская 2008, Deacon 1992); мімезису як основи для забезпечення нейрокогнітивної основи для символічного опанування дійсністю та його ролі у когнітивно-еволюційних процесах (Donald 2012, Fabrega 2002, Козинцев 2004, Bickerton 1995); мовної інверсії як покажчика переорієнтації лексичного або граматичного змісту на протилежний (с. дис. 88); паралелей між іконічністю жестів та іконічністю вербального кодування на ранніх етапах лінгвогенезу (с. дис. 111).

У другому розділі дисертації **“Теоретико-методологічні засади дослідження іконічності в лексиці індоєвропейської прамови”** авторка детально зупиняється на обґрунтуванні гіпотези про іконічну природу коренів індоєвропейської прамови, доводить, що упродовж розвитку історико-етимологічних гнізд притаманна індоєвропейським кореням формально-змістова гармонія не зникає, хоча й значно слабшає на рівні рефлексів етимонів у дочірніх мовах. Зупиняється на зв'язку між першочерговою вербалізацією конкретних понять, а також табуїзацією й вилученням окремих концептів зі сфери вербальної репрезентації, з одного боку, та когнітивними перевагами мовців, з іншого; обґрунтовує вибір в якості основи свого подальшого дослідження систему, на її погляд, найнадійнішої традиційної реконструкції (це пізньоіндоєвропейська прамова за періодизацією Т. Гамкрелідзе і В'яч. Вє. Іванова), кореням якої притаманні певні вже встановлені індоєвропейцями фоно-морфологічні властивості; подає характеристики вокалічного й консонантного фонемного інвентарю індоєвропейської прамови; розробляє авторську методіку дослідження іконічних зв'язків у лексиці індоєвропейської прамови, яка складається з таких етапів: 1) вивчення особливостей структури слова в індоєвропейській прамові та структурної організації лексики індоєвропейської прамови, 2) аналіз формально-змістових

РЕЦЕНЗУВАННЯ

© проф. Голубовська І. О., офіційний опонент igolubovska777@gmail.com

Відзив про дисертацію Козлової Тетяни Олегівни «Принцип іконічності та його реалізація в лексиці індоєвропейської прамови», поданої у формі рукопису на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.02.15 – загальне мовознавство (Українською)

імплікацій у коренях індоєвропейської прамови; 3) інтерпретація фонологічно-змістових контрастів в аспекті мовних змін.

Дисертантка детально зупиняється на проблемі дифузності значень етимонів, зумовлених особливим синкретичним способом світовідчуття давньої людини, при якому архаїчний стиль мислення чинить опір подрібленню цілого, що призводить до тісного зв'язку різних аспектів життєдіяльності.

Дійсно, на ранніх етапах лінгвогенезу слово не відділялося від предмета / явища дійсності, а виступало його належністю, атрибутом (згадаймо латинське *Nomen est omen*), входячи до його комплексного образу нарівні з його формою, кольором, іншими характеристиками. Природний зв'язок мовного позначення із самим позначуваним предметом був нерозривним. За словами Й. Г. Гердера, перший словник – це сукупність різноманітних природних звуків і звукових образів природних звуків (Гердер 1959, с. 146-147). Очевидно, міфологічні сюжети про створення світу словом, що знайшли своє відображення не тільки в Біблії, а й у шумерських, єгипетських, індійських, африканських легендах (Донских 1984, с. 18-19), віддзеркалюють саме такий тип сприйняття світу. Відокремлення ж назви від предмета, послаблення природного зв'язку між позначуваним і позначаючим, зростання конвенціональності у позначенні реалій навколишнього світу, яке відбувалося упродовж розвитку мови, призводило до затемнення звукової образності, послаблення вираженості того, що авторка називає «фонологічною метафорою».

У третьому розділі **“Базисні компоненти плану вираження й плану змісту в лексиці індоєвропейської прамови”** шановний автор звертається до аналізу базисних компонентів плану вираження та плану змісту праїндоєвропейських коренів, на основі чого встановлюються реляції між структурними особливостями етимонів та їх семантикою. Як видається, у рамках цього розділу Тетяна Олегівна відштовхується від ідей визначного українського дослідника фоносемантики В. В. Левицького, який у своїй основоположній праці «Семантика і фонетика» (1973) говорить про збережені навіть до сучасності «універсальні відповідності між певними семантичними і акустико-артикуляційними одиницями» (с. 97-98).

На рівні плану вираження детально описується структура праїндоєвропейського коренеслова, його фоно-морфонологічна будова; акцентується широта зв'язків з семантичними класами за ініціальною, найінформативнішою фонемою; досліджується синтагматична сполучуваність фонем у рамках типової будови індоєвропейських словокоренів (CVC).

На рівні плану змісту постулюється віталістична спрямованість мовної картини світу праїндоєвропейців, оскільки, за даними дисертантки,

REVIEWING

© prof. Golubovska I, an official opponent igolubovska777@gmail.com

Feedback on dissertation of Kozlova T. O. “The Principle of Iconicity and its Manifestation in Proto-IndoEuropean Lexicon”. – Manuscript. Thesis for Doctoral Degree in Philology. Speciality 10.02.15 – General Linguistics (in Ukrainian)

максимальне наповнення (73,6 % ЛСВ) спостерігається в сферах “Фізичні дії та матеріали”, “Сприйняття”, “Рух, пересування”, “Природа”, “Простір”, “Частини тіла, їх функції”, “Емоції”, причому найменування соціальних реалій та абстрактних феноменів виявляються нечисленими, що й зрозуміло.

Виділяються номінації з високим індексом кількісної репрезентативності: дії, пов’язані із згинанням/розгинанням; реалії й явища, які осягаються сенсорно-рецептивно: через візуальне, тактильне й слухове сприйняття; назви органів тіла людини, форми реалій тощо. Відзначається формальна недиференційованість вербалізацій дії за значенням «з’єднати і роз’єднати», перцептивної і раціональної діяльності, руху в повітрі й воді, статичних і динамічних ознак.

У рамках четвертого, ключового для цієї роботи, розділу «**Роль іконічності у формуванні праіндоєвропейських етимонів та їх рефлексії**» авторка встановлює формально-змістові моделі (які вона називає фігурами), котрі гіпотетично відігравали на ранніх етапах мовної еволюції роль міметичних схем і були типологічно та когнітивно заангажованими. Як демонструє дисертантка, у рамках цих моделей план вираження індоєвропейського словокореня здобуває семантичної мотивованості завдяки варіюванню ініціалів (початкових) і терміналей (прикінцевих) приголосних, внутрішньокореневих кількісних альтернацій, редуплікації, метатези, порядку фонетичних елементів у фонетичній синтагмі.

Оскільки інформаційний максимум припадає на початок слова, варіативність кореневих ініціалей виступала більш регламентованою у порівнянні з терміналями. Тетяна Олегівна на широкому емпіричному матеріалі демонструє кореляції між альтернацією на початку та у прикінцевій частині коренів артикуляційних ознак (фрикативність / зімкненість / сонорність, аспірація, лабіалізація, палаталізація) та акустичної (глухість / дзвінкість) ознаки, з одного боку, та передачею таких семантичних контрастів, як ‘не/перервність’, ‘не/напруженість’, ‘твердість / м’якість’. Причому, як переконливо доводить авторка із залученням розлогого мовного матеріалу, консонантні сполуки, що склалися з фрикативного та зімкненого / сонорного, вмотивовувалися семантичною опозицією ‘з’єднання / роз’єднання’.

Були встановлені формально-змістові відповідності між кількісними внутрішньокореневими чергуваннями та реалізацією антонімічних значень. Семантика ‘збільшення’ відповідала подовженню голосного; семантика ‘зменшення’ передавалася через скорочення голосного звука, причому ці відповідності спостерігалися у рамках різних семантичних сфер: просторовій

РЕЦЕНЗУВАННЯ

© проф. Голубовська І. О., офіційний опонент igolubovska777@gmail.com

Відзив про дисертацію Козлової Тетяни Олегівни «Принцип іконічності та його реалізація в лексичі індоєвропейської прамови», поданої у формі рукопису на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.02.15 – загальне мовознавство (Українською)

(‘збільшення / зменшення відстані, розміру’), темпоральній (‘збільшення / зменшення тривалості, проміжку’), квантитативній (‘повторюваність’, ‘множинність, дистрибутивність/одноразовість’), якісній (‘інтенсивність, надмірність / нейтральність, недостатність вияву ознаки’), акціональній (‘каузація / некаузованість дії’), а також оцінно-естимативній.

Цікавий та репрезентативний матеріал був представлений щодо реалізації метатези в індоєвропейській прамові як ілюстрації семантичної інверсивності, яка реалізує різні види опозицій (просторові, орієнтаційні, акціональні, класифікаційні, оцінні). Яскравого характеру у роботі набула презентація іконічної функції фонетичної редуплікації в індоєвропейській прамові, спрямованої на кодування семантики ‘повторюваності’, ‘жвавості’, ‘коливальних рухів’.

Було встановлено, що асиметричні моделі індоєвропейських етимонів (CCVC, CVCC) тяжіють до експлікації ідеї ‘роз’єднання / з’єднання’, а більшість складних коренів із симетричним консонантним поширенням від вокалічного ядра структури (CCVCC) втілюють мотив ‘поширення, розповсюдження’, що, безсумнівно, також виступає проявом діаграматичної іконічності, досліджуваної у дисертації.

Були виділені корені, у яких маргінальні приголосні мають екстравертний напрямок артикуляції та протилежні за змістом корені з інтровертним напрямком артикуляції маргінальних приголосних. Перші були пов’язані із змістовою ознакою ‘зовнішній’ (‘рух назовні’, ‘розташування за межами чогось, нагорі, на поверхні’, ‘відносини з чимось іншим’), другі – з семантичною ознакою ‘внутрішній’ (‘рух у середину’, ‘наближення’, ‘досягнення певного стану, налагодження’, ‘зменшення’, ‘відсутність змін’, ‘розташування в межах чогось, у середині, внизу’, ‘який стосується внутрішнього світу, психічної діяльності’).

Аналіз рефлексів праіндоєвропейських етимонів у давньоісландській мові (для аналізу було відібрано лексику із ініціальними звукосполученнями *gn-*, *kn-*, *hn-*) підтвердив активну роль фонологічної метафори у реалізації принципу іконічності у дочірньому продовженні досліджуваної прамови. Було також доведено, що дані, отримані свого часу визначним українським лінгвістом В. В. Левицьким (Левицький 2008) щодо відповідності в індоєвропейській прамові формальної опозиції глухого /k-/ дзвінкому /g-, gh-/ семантичній опозиції ‘з’єднання, низ, темний’ vs ‘роз’єднання, сила, верх, випромінювання’, є цілком релевантними для давньоісландських фоносемантичних кореляцій. Що більше, шановною Тетяною Олегівною було продемонстровано неабияке значення звукозображення у створенні архаїчної вербально-концептуальної картини світу. Як переконливо демонструє авторка, взаємокореляція

REVIEWING

© prof. Golubovska I, an official opponent igolubovska777@gmail.com

Feedback on dissertation of Kozlova T. O. “The Principle of Iconicity and its Manifestation in Proto-IndoEuropean Lexicon”. – Manuscript. Thesis for Doctoral Degree in Philology. Speciality 10.02.15 – General Linguistics (in Ukrainian)

формальних (артикуляційно-акустичних) і семантичних ознак «працює» на втілення образу Всесвіту, який «вибудовується за аналогією до образу дихаючої людини (мікрокосм)» (с. дис. 364) та репрезентований вертикальним (верх – середина – низ) та горизонтальним (перед – середина – зад) планами моделі, в якій цілісний образ макрокосму вибудовується за аналогією до мікрокосму й отримує відповідну вербалізацію. Дуже цікавими є представлені авторкою на матеріалі давньоісландської мови спостереження над семантичними зв'язками апелятивів та антропонімів. Так, лексична одиниця дісл. *gnýr* “брязкіт, шум вітру, хвиль, зброї тощо” трапляється в поетичних творах у складі метафоричних композитів та зворотів, значення яких співвідноситься із семантикою ‘оглушливий, приголомшливий шум’: (поет.) *gnýr ok ótti* “брязкіт війни” (досл. ‘тривога й переляк’). Водночас Богиня Гна (*Gná*) у скальдичному епосі є персоніфікацією свіжого вітру: “*Af Gnár nafni er svá kallat, at þat gnæfar, er hátt ferr*” – “Іменем Гна зветься те, що здійсмається”, отже ім’я богині Гна (антропонім) асоціюється зі ‘швидкістю’, ‘легкістю’, ‘маневреністю’ та ‘висотою’, тобто відтворює ту саму семантику, що й співзвучний апелятив. Цей напрямок дослідження, як видається, є вельми плідним у лінгвокультурологічному плані.

У Висновках дисертаційної роботи узагальнюються її результати.

Для оформлення «Додатків» (24 позиції) та «Списку літератури» (942 позиції, з них 512 – іноземними мовами), лексикографічних джерел (141 позиція), джерел ілюстративного матеріалу (57 позицій) дисертантці знадобилися ще два окремі томи. Це зайвий раз засвідчує надзвичайну сумлінність Тетяни Олегівни, її неймовірну працелюбність і відданість тому, що зветься «наукова істина».

Автореферат дисертації та публікації автора (вражаючи 83 одноосібні публікації, з яких 29 у фахових виданнях України (18,34 др. арк.), 13 – у зарубіжних періодичних виданнях (7,36 др. арк.), 40 – у збірниках матеріалів наукових конференцій) адекватно і більш ніж повно відображають зміст проведеної роботи.

Дисертацію написано гарною українською мовою, автор добре володіє науковим українським дискурсом, вміє доступною мовою розповідати про складні мовні феномени.

Попри докладність аналізу та результативність отриманих висновків у межах поставлених завдань, дослідження Тетяни Олегівни Козлової містить окремі **дискусійні моменти та деякі неточності**. Звернімо увагу, зокрема, на такі:

1) На с. 16-ій дисертації подається формулювання об’єкта дослідження в термінах лексики індоєвропейської прамови. Як видається, це швидше його

РЕЦЕНЗУВАННЯ

© проф. Голубовська І. О., офіційний опонент igolubovska777@gmail.com

Відзив про дисертацію Козлової Тетяни Олегівни «Принцип іконічності та його реалізація в лексичі індоєвропейської прамови», поданої у формі рукопису на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.02.15 – загальне мовознавство (Українською)

матеріал, адже об'єктом виступає іконічність як конструктивний принцип організації фонетико-фонологічної мовної структури, мотивованої семантично.

2) На мій погляд, «лексика індоєвропейської прамови», термін, винесений у назву роботи, є не зовсім коректним (хоча й широко використовуваним у сучасній лінгвістичній компаративістиці). Правильніше, оскільки ми можемо говорити тільки про відтворення, реконструкцію мовних форм прамовного стану, все-таки використовувати терміни «кореневі елементи первісного мовного стану», «корені-етимони», «кореневі елементи первісного мовного стану», «коренеслова», у зв'язку з чим згадуються слова М. Я. Марра «... не прामова, а прамовний стан» (Марр 1933-1937, т. 2, с. 135).

3) Авторка вживає багато термінів іноземного походження, які ще не здобули відповідної кодифікації у довідкових українськомовних лексикографічних джерелах. Так, на с. 43-ій дис. зустрічаємо термін англійського походження «салієнтна ознака», який і далі регулярно повторюється на сторінках рецензованого дослідження. Безсумнівно, що ця термінологічна сполука вже досить широко використовується у працях зарубіжних та українських дослідників (А. Вежбицька, О. О. Яцкевич, Н. Г. Єсипенко тощо), проте вона, як видається, все ще сприймається як okazionalna. Це ще більшою мірою стосується також і термінів, запозичених з англійськомовного науково-лінгвістичного дискурсу, таких як «спільна концентрація уваги» (“shared attention”), спільна реакція (“shared reaction”), принцип когнітивної дистанції (когнітивного наближення / дистантності) (“the proximity / distance principle”), принцип послідовного порядку (“the principle of sequential order”), прагматичний принцип лінійного порядку (“the pragmatic principle of linear order”), принцип суміжності (сусідства) (“the principle of adjacency”) тощо. Тому бажано було б забезпечити цю роботу термінологічним словничком, який би значно полегшив прочитання цієї роботи.

4) На с. 191-ій рецензованого дослідження шановна Тетяна Олегівна пише: «Ми далекі від абсолютизації принципів онтогенезу мовлення та їх екстраполяції на принципи філогенезу, оскільки встановлення паралелей між початковою стадією розвитку мовлення індивідуума й ранніми стадіями розвитку генетично споріднених мов вважаємо безпідставним». Як видається, це твердження є досить дискусійним, особливо у світлі даних, отриманих іншими вченими. Так, акад. Л. В. Щерба у своїй статті «Про дифузні звуки» говорить про ймовірну наявність у мовленні первісної людини певних нерозкладних звукових комплексів («словозвуків», «дифузних» або «нечленоподільних» звуків), які відгравали на час прамовного стану роль мовних знаків (Щерба 1974, с. 148-149). З іншого боку, один з перших етапів оволодіння дитиною мовленням має красномовну назву белькотання, котру, як

REVIEWING

© prof. Golubovska I, an official opponent igolubovska777@gmail.com

Feedback on dissertation of Kozlova T. O. “The Principle of Iconicity and its Manifestation in Proto-IndoEuropean Lexicon”. – Manuscript. Thesis for Doctoral Degree in Philology. Speciality 10.02.15 – General Linguistics (in Ukrainian)

зазначає професор Ю. Л. Мосенкіс (Мосенкіс 1997, с. 51), можна співвіднести зі стадією «дифузних звуків» у філогенетичному розвитку мови. До ідей про паралелізм розвитку мови в онто- філогенезу схиляються й інші вчені (Костюк 1939, Панов 1983, Томан 1989, Мосенкіс 1997). Проте на с. дисертації 334-ій Тетяна Олегівна зауважує: «Ми переконані, що подвоєння в назвах на позначення батьківства імітують повтори в дитячому мовленні». Тобто виникає своєрідна дискусія між двома науковими «Я» дисертантки. Бажано було б, щоб шановна Тетяна Олегівна конкретизувала свою позицію у цьому важливому методологічно заангажованому питанні.

5) У четвертому розділі дисертації, підрозділ 4.6, авторка намагається співвіднести диференціацію індоєвропейських мов на групи кентум і сатем (яка здійснювалася на основі розподібнення між велярними та сибілянтами), зі встановленням концептуальної антиномії ‘з’єднання, нерухомість’ (кентум) – ‘роз’єднання, просування уперед’ (сатем); при опрацюванні цього матеріалу Тетяна Олегівна використовує метамову гештальтаналізу: фон – фігура. Проте ті приклади, які наводяться для ілюстрації цього положення (с. дис. 348 – 351) у цьому контексті, на мій погляд, є недостатньо переконливими.

4) У роботі трапляються окремі несуттєві орфографічні негаразди (див. текст дис. с. 170, 355 тощо).

Попри висловлені міркування і побажання, дисертація Тетяни Олегівни Козлової **«Принцип іконічності та його реалізація в лексиці індоєвропейської прамови»** може бути кваліфікована як самостійний, цілісний, багатогранний опус, теоретичне значення якого полягає у створенні комплексного, багатовекторного фрейму дослідження реалізації принципу іконічності на фонетико-морфологічному рівні того гіпотетичного конструкту, який ми звемо індоєвропейською прамовою.

Не можу не зазначити, що ця дисертаційна робота повинна, на мою думку, зайняти достойну «дослідницьку нішу» в ойкумені подібного роду праць, вирізняючись надзвичайною масштабністю щодо поставлених та розв’язаних завдань, чіткістю концептуальних настанов, сумлінністю втілення заявлених ідей у практику безпосереднього лінгвістичного аналізу.

Таким чином, дисертаційне дослідження Т.О. Козлової є завершеною, концептуальною, перспективною науковою працею, що відповідає вимогам, які наразі висуваються Департаментом атестації кадрів МОН України щодо докторських дисертацій, а її автор, Тетяна Олегівна Козлова, звісно, заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.02.15 – загальне мовознавство.

РЕЦЕНЗУВАННЯ

© проф. Голубовська І. О., офіційний опонент igolubovska777@gmail.com

Відзив про дисертацію Козлової Тетяни Олегівни **«Принцип іконічності та його реалізація в лексиці індоєвропейської прамови»**, поданої у формі рукопису на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.02.15 – загальне мовознавство (Українською)